

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ВНАСЛІДОК ОСТРАКІЗАЦІЇ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF SOCIAL DEPRIVATION AS A RESULT OF OSTRACISM

Стаття присвячена визначенню психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації особистості як наслідку остракізму. Особливу увагу приділено аналізу основних системних структур з узваної теми й систематизації їх для створення розуміння важливості вивчення цієї проблеми.

Здійснено спробу аналізу особливостей і закономірностей психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації, які є наслідком формування остракізму в суспільному просторі. Зокрема, у цьому контексті визначено фактори, які впливають на формування цього явища, а саме: психічні розлади, бідність, погану освіту та низький соціально-економічний статус, соціальну дискримінацію або остракізацію особистості.

Висвітлені основні наукові погляди на зміст соціальної депривації як наслідку остракізму, що дало можливість виявлення механізмів створення умов для формування в остракізованих осіб соціальної самоідентифікації та зменшення рівня соціальної вразливості. Визначено, що основними завданнями педагогічного аспекту для запобігання остракізаторським тенденціям є забезпечення цілісності й постійного взаємозв'язку між суб'єктами групової взаємодії, адаптація особистості до нових умов або обставин для встановлення певного балансу з навколишнім середовищем.

Указано взаємозалежність формування деприваційних нахилів і рівня остракізації особистості, підтверджено важливість дотримання системного підходу організації педагогічної взаємодії та забезпечення психологічних аспектів соціально-екологічного середовища, яке характеризується включеністю індивіда в суспільно-групову активність, належністю до групи, толерантністю простору, у якому перебуває особа.

Розглянуто результати досліджень наслідків порушення умов проходження соціально-адаптаційних процесів становлення та остракізації індивідів, типи депривованих індивідів, моніторингу остракізації в окремих соціальних угрупованнях.

Зроблено висновки в системі психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації особистості внаслідок остракізації, що ця проблема має регулюватися й бути реалізована в профілактиці остракізму за рахунок системи моніторингу. Подальший розгляд проблеми вбачаємо в дослідженнях, присвячених психолого-педагогічним аспектам соціальної депривації, що виникають у разі загрози належності, неоднозначності, невизначеності ситуацій і відмови у взаєминах.

Ключові слова: остракізм, соціальна ізоляція, моніторинг остракізму, соціальна депривація, психолого-педагогічні аспекти, контроль рівня остракізації.

The article deals with the definition of psychological and pedagogical aspects of social deprivation of personality as a consequence of ostracism. Special attention is paid to the analysis of the main system structures on the given topic and their systematization in order to create an understanding of the importance of studying this problem.

An attempt is made to analyze the peculiarities and patterns of psychological and pedagogical aspects of social deprivation that result from the formation of ostracism in the social space. In particular, in this context, the factors that influence the formation of this phenomenon are identified, such as mental disorders, poverty, poor education and low socio-economic status, social discrimination or ostracization of the individual.

The basic scientific views on the content of social deprivation as a consequence of ostracism have been illuminated, which made it possible to identify mechanisms for studying this phenomenon and in the future to create conditions for the formation of social identity and to reduce the level of social vulnerability in ostracized persons. It is determined that the main tasks of the pedagogical aspect to prevent sharpening tendencies are to ensure integrity and constant interconnection, between the subjects of group interaction, adaptation of the person to new conditions or circumstances, to establish a certain balance with the environment.

The interdependence of the formation of deprivation slopes and the level of ostracization of the personality is indicated, the importance of adhering to the systematic approach of organizing pedagogical interaction and providing psychological aspects of the social and ecological environment is characterized, characterized by the inclusion of the individual in the social and group activity, belonging to the group.

Results of researches of consequences of violation of conditions of passing of social-adaptive processes of formation and ostracization of individuals, types of deprived individuals, monitoring of ostracization in separate social groups are considered.

Conclusions have been made in the system of psychological and pedagogical aspects of social deprivation of a person as a result of ostracization, that this problem should be regulated and implemented in the prevention of ostracism at the expense of the monitoring system. Further consideration of the problem can be seen in studies on the psychological and pedagogical aspects of social deprivation, which arise when threatened by belonging, ambiguity, uncertainty of situations and refusal of relationships.

Key words: ostracism, social isolation, monitoring of ostracism, social deprivation, psychological and pedagogical aspects, control of ostracization level.

УДК 159.9.07+316.6+616.89

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.26>

Назаревич В.В.

к.психол.н., доцент кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненський державний гуманітарний
університет

Постановка проблеми. Процес формування нових психолого-педагогічних основ суспільного буття XXI століття зумовив тотальний соціальний стрес на фоні інтеграції та десистематизації норм і правил існування соціальних груп та окремих індивідів унаслідок постійного зростання інформаційного поля. В умовах автономного проживання суспільних процесів, формування нових постулатів нормативної поведінки й міжособистісної взаємодії одним із основних бар'єрів на шляху адаптації суспільства до нових умов є психологічна неготовність сприйняти новосформовані цінності, що відповідають актуальним соціально-психологічним реаліям і спричиняють особистісні деструкції. Конфлікт старих і нових цінностей став однією з основних причин поглиблення кризи всіх сфер життя суспільства та є провідною проблемою психолого-педагогічного вивчення.

Нестабільність архаїчних стандартів соціальних інститутів в умовах кризи й психологічних конфліктів, девальвація низки моральних цінностей, утрата звичних культурних установок та орієнтацій супроводжують поширення такого негативного явища, як соціальна депривація індивіда. Варто зазначити, що часто це свідомий вибір для запобігання соціальним труднощам.

Дослідження показують, що в умовах сьогодення є гостра суспільна потреба вивчення проблем депривації особистості як причини остракізації в контексті соціально-психологічних взаємодій, особливостей соціалізації цієї категорії осіб, виявлення чинників успішної інтеграції їх у суспільство.

Сучасна освітня й виховна системи потребують професійного методологічного супроводу, щоб упроваджувати ефективно психолого-педагогічне втручання в освітній процес задля запобігання деприваційним нахилам особистості, виявлення та профілактики деприваційних нахилів особистості в умовах навчального процесу, створення можливостей для самовизначення в новому груповому просторі, свідомого вибору індивідом своєї соціальної ролі. Як наслідок, мінімізація матеріальних і моральних проблем особистості – поширення психічних і соматичних захворювань серед груп ризику остракізованих осіб, зменшення випадків асоціальної поведінки підлітків і залучення їх у злочинні угруповання.

Вивчення соціальної депривації як наслідку остракізму дає можливість виявлення зазначеного явища та створення в майбутньому умов для формування в остракізованих осіб механізмів соціальної самоідентифікації, зменшення рівня соціальної вразливості й формування потреби соціальної відповідальності.

В умовах «неприйняття» природний процес формування особистості та соціалізації інди-

віда з його тимчасовими й віковими рамками порушується або деформується. Формування особистості відбувається в стані депривації, що являє собою втрату одного з безумовно бажаних мотивів становлення особистості – соціальної значущості, як наслідок, потреби в соціальній інтеграції. У цьому разі деприваційний, негативний вплив на особистість є комплексом чинників біологічної та соціальної природи, які зумовлюють соціальну й психічну діяльність індивіда.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлюється необхідністю вивчення особливостей психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації в нових соціокультурних умовах, їх ролі у формуванні особистісних якостей, соціалізації та самоідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Депривацію розглядають як систему складних і різноманітних процесів соціальної взаємодії, що містить структурні й динамічні характеристики (J. Banister, 2016). В. Hand, A. Cavagnetto, Y. Chen, S. Park (2016) виокремлюють два основні аспекти педагогічної взаємодії – динамічний і пасивний. Дотримання психолого-педагогічних аспектів у процесі взаємодії між індивідом і навколишнім середовищем провокує мотивацію пошуку й використання адекватних методів задоволення основних потреб особистості (A. Brill, 2016), зменшення формування остракізаторських тенденцій в угрупованнях і, як наслідок, унеможливлення проявів соціальної депривації (L. Berland, 2017).

Я.О. Гошовський (2008) вивчав ресоціалізацію депривованої особистості. Закріпившись на стадії раннього депривування, порушення психоструктури дитини впродовж онтогенезу посилюється закладовими формами обмежень і може перерости в ускладнені поведінкові тактики й стратегії (М.Ю. Кондратьєв, 2005). Отже, психологічне екологічне середовище буде постійним простором для формування соціальної взаємодії в суспільстві.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації особистості внаслідок остракізму; висвітлити основні положення наукових публікацій з указаної теми, систематизувати їх, указати на систему моніторингу остракізму.

Відповідно до зазначеної мети, висунуто такі завдання:

1. Проаналізувати особливості й закономірності психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації.

2. Указати на взаємозалежність формування деприваційних нахилів і рівня остракізації особистості.

3. Висвітлити етапи моніторингу остракізації в окремих соціальних угрупованнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна депривація – це вид депривації, за якої особистість перебуває в просторі нестачі та має обмежений доступ до соціальних ресурсів, включаючи можливість контактувати з друзями й родиною, брати активну участь у соціальних групах або належати до соціальних груп, що відповідають її захопленням та інтересам. Функціонально-соціальна депривація – це певна ізоляція, здатна культурально провокувати в особистості психічні стани патогенного характеру, які стають першопричиною патогенезу особистості. Супроводжується зменшенням або запобіганням культурно нормальної взаємодії індивіда з суспільством [14].

Указане явище визначається такими суспільними чинниками, як некомпенсовані психічні розлади, економічна скрута, недостатній рівень освіти, соціальна дискримінація за різними ознаками або остракізація особистості.

Учені вказують на зв'язок соціальної депривації із соціальним відчуженням, повідомляючи про активний вплив цього явища на формування остракізаторських тенденцій під час взаємодії з іншими. Відчуження закріплює форму депривації як нормативний стан психіки [12].

Важливим етапом становлення особистості є період соціального входження в новий простір спілкування та взаємодії, який супроводжується й зумовлюється низкою педагогічних умов, що впливає на адаптацію індивіда та можливий рівень соціальної депривації як наслідку остракізації.

До цих умов можна зарахувати недостатній комплексний супровід особистості в стадії адаптації, несформованість просоціальної свідомості навчальної групи, зумовлена ставленням до особистості наставника освітнього середовища. Педагогічний процес забезпечує низку важливих функцій, кожна з яких набуває особливого значення в ході надання ознак зменшення рівня деприваційних проявів учасників колективу і стимулювання активної взаємодії в навчальному процесі. Серед ознак можна виокремити такі:

- контактну ознаку, тобто забезпечення готовності як до сприйняття, так і до передачі змісту знань;
- інформаційну ознаку, що полягає в обміні думками, рішеннями тощо;
- стимулювальну рису, яка забезпечує мотивацію учня до певних дій;
- координаційну ознаку, що передбачає супроводження дій для співпраці;
- пізнавальну рису як сприйняття й пізнання емоційного стану співрозмовника, члена команди та самого себе;
- побудову відносин, тобто ролей, статусів і взаємозв'язків;

– організацію впливу як зміну настрою, поведінки, комунікативних здібностей учасників процесу [6].

Психолого-педагогічний функціонал в умовах освітнього простору має системний характер, отже, передбачає цілісність і постійний взаємозв'язок, що дає педагогу змогу організувати різноманітну взаємодію між суб'єктами навчального процесу не тільки під час уроку, а й у позаурочний час. Саме це забезпечує сприятливий психологічний клімат під час взаємодії та налаштування його учасників на співпрацю й взаєморозуміння.

Психолого-педагогічні аспекти, що супроводжують соціальну депривацію як наслідок остракізму, – це система складних і різноманітних процесів соціальної взаємодії, яка містить структурні та динамічні характеристики. Варто зазначити, що в сучасних педагогічних дослідженнях виокремлюють два напрями такої взаємодії [7].

Перший передбачає адаптацію особистості до нових умов або обставин, щоб установити певний баланс із навколишнім середовищем. Пасивний характер цього процесу зумовлює його орієнтацію на оволодіння методами ефективної адаптації до зовнішніх умов або обставин.

Другий напрям відображає складну систему вже сформованих потреб та амбіцій індивіда, що пов'язані з його активною трансформаційною позицією, спрямованою на пізнання й розвиток обох власних психічних специфік. Указаний механізм входження особистості в групову взаємодію супроводжується самозбагаченням особистості, що призводить до реалізації не лише системи набутих навичок, а й творчих можливостей особистості, а також є профілактикою десоціалізації [14].

Задоволення вищезазначених педагогічних аспектів у процесі взаємодії між індивідом і навколишнім середовищем стимулює мотивацію пошуку та використання адекватних методів задоволення основних потреб особистості (потреба в інформації, самореалізації, самоствердженні, самовдосконаленні тощо), зменшення формування остракізаторських тенденцій в угрупованнях і, як наслідок, унеможливлення проявів соціальної депривації [9].

Другим складником, що безпосередньо впливає на становлення й соціалізацію особистості як процесу входження індивіда в соціальну структуру, у результаті якого відбуваються зміни в організації самого суспільства й кожної окремої особистості, що зумовлено соціальною активністю кожного індивіда, є психологічні аспекти депривації індивіда.

Первинними психологічними аспектами, які впливають на депривованість у процесі становлення особистості, є:

- сирітство або самотність індивіда, обмеженість соціальних контактів і прив'язок;
- девіантна сім'я або простір, у якому перебуває особа [3].

Перебування дитини в просторі обмежень і покарань провокує формування ускладнених ознак вторинної депривації як наслідку остракізму та може супроводжуватися ускладненими поведінковими тактиками і стратегіями індивіда, які зумовлені:

- порушеннями емоційних процесів або зміненими станами свідомості депривованої особистості;
- наявністю децентрації як компонента порушення процесу спілкування та налагодження міжособистісних контактів індивідом;
- переважанням односторонніх ставево-рольових установок, що унеможливує формування стратегій незалежності й комунікабельності [8].

Отже, актуалізації в освітньому просторі набуває формування в психолого-педагогічних установах як загальноосвітнього змісту, що спричиняє формування загальної атмосфери толерантності в закладі, так і індивідуальних компетенцій освітнього персоналу, які є первинним джерелом просоціальності в закладі.

Узагальнені Г. Бевзом результати соціально-психологічних досліджень розвитку депривованих осіб під впливом остракізму засвідчують значні дисфункції в їхній поведінці та психіці, найтиповішими з яких є:

1. Утрата соціального статусу або нехтування своєю соціальною значимістю індивідами, специфіка дій яких значною мірою визначається насамперед видом остракізму, соціальними зв'язками, особливими діями стресора, а також психічними особливостями дитини.

2. Більшість осіб цієї категорії зазнали деприваційного впливу і психотравм, що зумовило їхні численні психічні й поведінкові розлади, найпоширенішими з яких є розлади управління поведінкою та ставево-рольових ідентифікацій, патологічні звички й стереотипні рухові порушення, нервові тики тощо.

3. Обмеженість повсякденного досвіду та можливостей орієнтації цих осіб переважно на розваги й отримання задоволення особливо в ситуації фрустрації різних потреб.

4. Дисгармонічний розвиток Я-концепції – відсутність відповідності якостей особистості, порушення міцності поєднання структурних елементів, узгодженості їх між собою, рівноваги та єдності полярностей, що провокує такі психологічні аспекти: звуженість саморефлексії, світу внутрішнього Я, слабкість вольової саморегуляції поведінки [3].

Систематизуючи аспекти соціальної дезадаптації внаслідок остракізації, варто враховувати систему моніторингу середовища; характер і форми саморефлексії педагогічного працівника в навчальному середовищі та його об'єктів, характер обстежень культурального й особистісного рівнів і форми вольової регуляції. Більш детально ці аспекти відображені в системі взаємозалежності (див. рис. 1).

Рис. 1. Психологічні аспекти дисгармонії особистості

Указуючи на взаємозалежність формування деприваційних нахилів і рівня остракізації особистості, цінним є теоретичний і практичний доробок Й. Лангмейєра й З. Матейчека. На підставі глибокого вивчення феномена психологічної депривації виокремлено такі типи депривованої дитини, що виникають унаслідок порушення соціальних контактів, які екстраполюються в сучасне розуміння явища остракізації [5]:

- соціально гіперактивний тип – комунікативні особистості, відрізняються діями напоказ. Швидко зацікавлюються всім, що відбувається, але намагаються уникати соціальної взаємодії. Зацікавленість в оточенні значно переважає інтерес до гри, завдань, речей. Вони лагідні, неагресивні, тому користуються симпатією оточення. Мають низький рівень успішності; навчання вважають розвагою;

- тип соціальної провокації – намагаються будь-якою ціною досягти уваги старших. Характеризуються ревнивістю й агресивністю, постійно конфліктують з однолітками. Період середньої школи в них супроводжується навмисною, провокативною діяльністю, метою якої є заподіяння шкоди, порушення внутрішнього психологічного клімату колективу;

- пригнічений тип – пасивність у взаєминах із дорослими й ровесниками, інтерес до речей переважає над інтересом до суб'єктів соціальної взаємодії та спілкування. Оскільки індивід майже не реагує на наближення й віддалення до нього, з дітьми цього типу спеціалістам варто обов'язково проводити психокорекційну роботу;

- «добре пристосовані» – особи, які спокійно й стримано контактують з оточенням, можуть викликати емоційно-теплу прихильність педагогів. Сильний стрес у них викликає зміна умов середовища існування, коли стає більше стимулів і складніша структура [4];

- формування типу, який характеризується заміщуваним задоволенням афективних і соціальних потреб, відбувається під час обмеження індивіда від безпосереднього соціального включення в групу й неможливості для нього забезпечити собі місце в просторі актуального середовища. Цей тип є передумовою формування нарцисичних, агресивних, асоціальних нахилів особистості [1].

Вищезазначені психолого-педагогічні аспекти формування деприваційних проявів остракізованих осіб мають регулюватися та бути реалізованими в профілактиці остракізму завдяки системі моніторингу, яка містить такі структурні елементи:

1. Стислу характеристику колективу й окремих учасників:

- загальні відомості;
- суспільна й пізнавальна активність;
- відповідальність за загальну справу;

- самодисципліна;
- уміння долати труднощі;
- культура поведінки в соціальних групах;
- повага до особливих індивідуальних проявів членів колективу [10].

2. Вивчення морально-виховних завдань, які є актуальними в цей період життєдіяльності особистості (аналіз причин невиконання).

3. Аналіз змісту морального педагогічного виховання (перелік звичок, навичок, умінь, які формувалися).

4. Аналіз використовуваних методів роботи (власного прикладу, переконання, стимулювання, доручення, бесіди, пояснення, гри, змагань).

5. Аналіз використовуваних форм психолого-профілактичної виховної роботи (групотворюючих процесів, колективних творчих заходів).

6. Аналіз умов психологічного виховання:

- санітарно-побутових;
- екологічних;
- естетичних;
- фізіологічних;
- соціально-культурних [15].

7. Аналіз засобів виховання:

- колективу (рівень згуртованості, наявність лідерів, остракізованих індивідів, неформальних груп спілкування);

- системи суспільних відносин.

8. Аналіз результативності індивідуальної психологічної роботи:

- з індивідами, схильними до остракізації інших;
- з виключеними, не прийнятими в колективі.

9. Аналіз психологічної роботи:

- вивчення реального рівня морально-психологічного виховання учасників групового процесу;

- вивчення ступеня відповідності реальних результатів і поставлених цілей;

- характеристика динаміки змін рівня остракізації.

10. Додатки: карта спостереження за остракізованою особистістю, рівень прояву остракізаторських тенденцій у колективі.

Застосування запропонованої схеми моніторингу остракізму дає можливість системного вивчення аспектів психологічного та педагогічного впливу на різних етапах, щоб зменшити рівень формування остракізаторських тенденцій у сферах соціальних взаємодій, суб'єкт-суб'єктної діяльності; підходить для діагностики та профілактики, коли йдеться про психічне здоров'я колективу [11]. Схеми допомагає виявити першоджерела формування деприваційних проявів і явища остракізму в суспільному просторі, робить реальним запобігання входженню процесу остракізації в діяльність груп і корпорацій за допомогою

методів навмисного й усвідомленого корегування деструктивних поведінкових проявів учасників процесу.

Висновки з проведеного дослідження.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних аспектів соціальної депривації внаслідок остракізму дав змогу проаналізувати особливості зазначеного явища, які характеризуються перебуванням особистості в просторі психологічної нестачі та обмеженому доступі до соціальних ресурсів, включаючи можливість контактувати з друзями та родиною, брати активну участь у соціальних групах або належати до соціальних груп, що відповідають її захопленням та інтересам.

Аналізуючи теоретичні відомості, які висвітлюють проблему деприваційних проявів особистості в суспільному просторі, з'ясували, що формування явища зумовлюють такі фактори: некомпенсовані психічні розлади, економічна скрута, недостатній рівень освіти, соціальна дискримінація за різними ознаками або остракізація особистості.

На основі узагальнення стану розробленої проблеми вказано на низку педагогічних умов, що впливають на адаптацію індивіда та можливий рівень соціальної депривації як наслідок остракізації в період соціального входження в новий простір спілкування, і взаємодії, які зумовлені такими завданнями психологічного моніторингу для профілактики остракізму: виховання соціально компетентних позицій в учасників навчального простору в системі толерантності й екологічності; гуманізація психолого-педагогічного процесу, демократизація взаємин у колективі; зважання на інтереси й особливості всіх учасників освітнього процесу; організація профілактичних заходів запобігання остракізації.

Представлено та проаналізовано низку психолого-педагогічних функцій, кожна з яких набуває особливого значення під час надання ознак зменшення рівня деприваційних проявів учасників колективу:

- забезпечення готовності як до сприйняття, так і до передачі змісту знань;
- формування простору для обміну думками, рішеннями тощо;
- забезпечення мотивації учня до певних дій;
- супроводження дій для співпраці учасників процесу;
- сприйняття й пізнання емоційного стану співрозмовника, члена команди та самого себе;
- усвідомлення ролей, статусів і взаємозв'язків;
- організація впливу як зміна настрою, поведінки, комунікативних здібностей учасників процесу.

Констатовано зв'язок між системним характером виконання психолого-педагогічних функцій і можливістю організації різноманітної взаємодії між суб'єктами навчального процесу, забезпечення сприятливого психологічного клімату під час взаємодії та налаштування його учасників на співпрацю й взаєморозуміння.

Розкрито теоретико-методологічні аспекти депривації, які зумовлені первинними умовами, такими як девіантна сім'я або простір, у якому перебуває особа, і вторинними, такими як порушення емоційних процесів, децентрація, формування односторонніх ставоворольових установок, що унеможлиблює формування стратегій незалежності й комунікабельності.

Указано на результати попередніх досліджень наслідків порушення умов проходження соціально-адаптаційних процесів становлення та остракізації індивідів Г. Бевза; на типи депривованого індивіда Й. Лангмейора й З. Матейчека: соціально гіперактивний, соціально провокації, пригнічений, «добре пристосований», тип, який характеризується заміщенням задоволенням афективних і соціальних потреб.

Висвітлено етапи моніторингу остракізації в окремих соціальних угрупованнях, які представлені такими складниками:

1. Стисла характеристика колективу й окремих учасників.;
2. Вивчення морально-виховних завдань, які є актуальними в цей період життєдіяльності особистості (аналіз причин невиконання).
3. Аналіз змісту морального педагогічного виховання (перелік звичок, навичок, умінь, які формувалися).
4. Аналіз використовуваних методів роботи (власного прикладу, переконання, стимулювання, доручення, бесіди, пояснення, гри, змагань).
5. Аналіз використовуваних форм психолого-профілактичної виховної роботи (групують утворюючих процесів, колективних творчих заходів).
6. Аналіз умов психологічного виховання.
7. Аналіз засобів виховання.
8. Аналіз результативності індивідуальної психологічної роботи.
9. Аналіз психологічної роботи.
10. Додатки: карта спостереження за остракізованою особистістю, рівень прояву остракізаторських тенденцій у колективі.

Указано на те, що вищезазначені психолого-педагогічні аспекти формування деприваційних проявів остракізованих осіб мають регулюватися та бути реалізованими в профілактиці остракізму завдяки системі моніторингу.

Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо в більш розгорнутому вивченні психоло-

го-педагогічних аспектів соціальної депривації, що виникають у разі загрози належності, неоднозначності, невизначеності ситуацій і відмови у взаєминах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братченко С.Л. Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. *Диалог*. 2007. № 2 (11). С. 23–28.
2. Варій М.Й. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Гошовський Я.О. Ресоціалізація депривованої особистості : монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 480 с.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 544 с.
5. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 4. С. 89–104.
6. Кондратьев М.Ю. Социальная психология закрытых образовательных учреждений. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 304 с.
7. Майерс, Д. Социальная психология. Интенсивный курс. Санкт-Петербург : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. 510 с.
8. Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична та прикладна проблема. *Актуальні проблеми психології*. 2009. № 8. С. 177–188.
9. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.
10. Bruce J., Gunnar M., Pears K., Fisher P. Early adverse care, stress neurobiology, and prevention science: Lessons learned. *Prevention Science*. 2013. № 14 (3). С. 247–256.
11. Comber B. Poverty, place and pedagogy in education: Research stories from front-line workers. *The Australian Educational Researcher*. 2016. № 43 (4). С. 393–417.
12. Galamba A. Conflicting interpretations of scientific pedagogy. *Science and Education*. 2016. № 25 (3). С. 363–381.
13. Gallagher M., Malloy J., Ryerson R. Achieving excellence: Bringing effective literacy pedagogy to scale in Ontario's publicly-funded education system. *Journal of Educational Change*. 2016. № 17 (4). С. 477–504.
14. Moving past curricula and strategies: Language and the development of adaptive pedagogy for immersive learning environments / B. Hand, A. Cavagnetto, Y. Chen, S. Park. *Research in Science Education*. 2016. № 46(2). С. 223–241.
15. Cognitive recovery in socially deprived young children: the Bucharest Early Intervention Project / C. Nelson, C. Zeanah, N. Fox, P. Marshall, A. Smyke, D. Guthrie. *Science*. 2007. № 318 (5858). С. 1937–2940.